

Végül nem hagyhatjuk szó nélkül a kötet technikai kivitelezését sem. Nemcsak azért, mert a sokat ígérő vaskos kötet belelapozásakor enyhe csalódásra ad okot, hanem mert a nem megfelelő betűnagyság, a teljes oldalas szedés (vagyis gépelés), az élőfej hiánya nagyban csökkenti a kötet áttekinthetőségét. Nem is szólva arról, hogy a kiadó huszonhat évi munkájának reprezentálása többet érdemelne.

Az előttünk álló impozáns anyagot, melynek értékét növeli, hogy a szerző autopszia alapján gyűjtötte össze, sokféleképpen elemezhetjük. Ehhez nyújthatna segítséget a néhány hiányolt mutató, melynek nagyobb része valószínűleg készen áll, hisz a bevezető megjegyzések adatai valószínűleg innen valók. Leginkább sajnálhatjuk a szakrendi mutató feltételezett „elspórolását”, mert nélküle nem kaphatunk teljes képet a Forum Könyvkiadó huszonhat évi munkájáról.

POHÁRKOVICS *Elvira*

„EMBERI, NAGYON IS EMBERI” DOKUMENTUM

Lányi Sarolta: *Próbatétel*. Versek, novellák, napló. Életjel Könyvek 28.

Az *Egy regény regénye* megörökít egy anekdotát, miszerint a szerző egyik moszkvai magyar ismerőse, tudomást szerezvén róla, hogy Sinkó naplót vezet, tréfás megrökönyödésének ad hangot: „Te jó isten! A Szovjetunió kétszázmillió lakosa között nincs még egy olyan idióta, aki naplót írna!”

A *Kritika* 1981-es évfolyamának egyik nyári száma aztán nyilvánvalóvá tette, hogy Sinkó mellett volt még egy magyar író — indulásával a jugoszláviai magyar literatúrához is kötődő szerző —, aki ott és akkor, 1935 és 1937 között szintén naplót vezetett: Lányi Sarolta (1891—1975). Naplórészletének folyóirat-közlése után az Életjel Könyvek sorozatában a közelmúltban napvilágot látott e dokumentum teljes szövege. A Szabadkához fűződő — ott írt vagy ott publikált — lírai és kisprózaizsengéket is tartalmazó kötetnek kétségtelenül ez a dokumentum a legfőbb, honi magyar könyvkiadásunkat messze meghaladó értéke.

Holott maga a napló viszonylag igen rövid időszakot fog át, s a terjedelme is szerény: 1935. november 13-a és december 16-a, illetve 1936. szeptember 4-e és 1937. január 27-e között íródik — s ez utóbbi év őszéről még egy napi bejegyzést tartalmaz —, terjedelme pedig a kötet anyagát begyűjtő és sajtó alá rendező s hozzá utószót és filológiai jegyzeteket író Dér Zoltán szerint mindössze 92 gépelt oldal. Ennek ellenére azonban intenzitásában, pszichológiai és eszmetörténeti mélységében, személyi és mozgalmi dramatikájában rendkívül értékes, nietzschei értelemben véve „emberi, nagyon is emberi” dokumentumról van szó.

Ennek az egyidejűleg személyi és általános drámának egyik naplóbeli vezérmotívumát talán a „magyar író Moszkvában” jelzéssel lehetne sejtetni. A naplószöveg első, alkotóházban, illetve íróüdülőben rögzített része ugyanis egy állandó, folyamatos küzdelem az íráság értelmébe, az emigráns-írói létforma értelmességébe vetett hit visszaszerzéséért — Puskin-versek fordítása révén... Voltaképpen egy csaknem kialudt, kiegészítendő, ön-üszkébe omlott, a moszkvai magyar irodalmi élet korifeusai által is megalázott és mellőzött íráság küzd a bejegyzésekben saját tetszhalottvolta ellen, pontosabban: az írói tetszhalottság felszámolásáért s a végső alkotói létveszély — a teljes elnémulás — elkerüléséért.

A másik alapvető létveszély, mely a dokumentumot írhatja, papírra kényszeríti: az élettárs — és közvetve a szerzőnő egész családja — politikai inkriminálása. Mint ahogy az *Egy regény regénye* alapanyagának, az autentikus moszkvai és párizsi naplójegyzeteknek a mű, a regénykézirat a „médiума”, melynek révén a történelmi, mozgalmi, etikai és esztétikai megismerés dramatikus sorozata zúdul a naplóíróra, úgy Lányi Sarolta feljegyzéseiben a férj — Czóbel Ernő — sorsa az a közege, amely a mozgalom és a forradalmári lét hamleti kérdéseinek, a megkerülhetetlen, már-már tébolyszerűen, paranoiásan vissza-visszatérő traumatikus kérdéseknek az özönét szabadítja rá a szerzőnőre.

Ez az élettársi sors viszont Danilo Kiš-i elbeszélésbe kínálkozó.

Czóbel Ernő (1886—1953), a marxizmus avatott ifjú filológusa az e századi magyar forradalmakat előkészítő radikális antimilitarizusból nőtt ki s lett a Tanácsköztársaság hadügyi népbiztosságának aktivistája, a Vörös Hadsereg tevékeny harcosa s a proletárállam bécsi követé. A bukás után bebörtönzik s csak 1922-ben szabadul, a szovjet—magyar fogolycsere-akció révén. Csaknem másfél évtizeden át a moszkvai Marx—Engels Intézet munkatársa és helyettes igazgatója, a klasszikusok nevezetes MEGA-sorozatának tudományos megalapozója, a Vörös Tanárképző Egyetem és a Csernisevskij Történelmi Főiskola tanára — s életrajzának lexikoni krónikája ezzel megszakad. Naplójának lakonikus utalásaival azonban Czóbelné Lányi Sarolta (és lányuk, a *Kritika* dokumentumrészleteit bevezető Sz. Czóbel Anna) továbbítja ezt a tipikusan e századi mozgalmi életrajzot. 1936-ban Czóbel Ernőt koholt vádak alapján kizárják a pártból — a napló tanúsága szerint azért, mert a Marx—Engels Intézet őáltala megszervezett, szigorúan belső használatra szánt információs osztályának bizalmasan kezelt anyagában „benne maradt néhány újságkivágás az 1919—20-as időből — azok tartalma mostanság »nem vonalas«...” A kizárást azonban gyors és váratlan rehabilitáció, majd 1936 augusztusában úgyszintén gyors és váratlan letartóztatás követi. A hírhedt Butyirkában — bírósági tárgyalás nélkül — ötévi száműzésre ítélik, a háború kitörése miatt azonban — Karlo Štajner-i, „banálisán gyakori” motívum! — ezt megduplázzák, azaz tíz évre kerekítik... Hogy aztán 1946 nyarán — mintha időközben mi sem történt

volna — megtegyék a moszkvai Idegennyelvű Irodalmi Kiadó — az *Optimisták* tíz évvel azelőtti „kiadója”! — magyar osztályának vezetőjévé . . .

Lányi Sarolta naplója e fatális tíz év minden nyomorúságának, élet-társi és mozgalmári pokoljárásának előrevetítése. S egy-egy konspiratív iniciálé erejéig — nem is sejtett leendő holtak aposztrofálása. I. M. Nuszinov, a neves irodalomtanár és kritikus; L. Laicens, a lett proletárirodalom Szovjetunióba emigrált kiemelkedő egyénisége; Barta Sándor; Kun Béla; Seidler Ernő, a KMP alapító-, ill. az első Központi Bizottság katonai ügyekkel megbízott vezetőségi tagja, a Vörös Őrség budapesti parancsnoka; Vágó Béla, a Tanácsköztársaság belügyi népbiztosa és hadtestparancsnoka; Mathejka János, a moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet igazgatóhelyettese; a Radek—Pjatakov monstre-pör utóbbi tagja; Jezsov, az egyetemes hóhérság hóhér-áldozata . . . S a „csak” száműzött túlélők és „rehabilitáltak”: Dobó István, a moszkvai Marx—Engels Intézet könyvtárosa, és Halkin Smuél, a neves szovjet zsidó költő és műfordító . . . Vagyis, átlagban egy-egy leendő áldozat a 90 oldalas tömény napló minden kilencedik-tizedik oldalára!

Mindenekelőtt azonban: a *Nyugat* disztingvált esztétizmusától rajtoló, ám az élettárs révén, vele és mellette, kommunista értelmiségivé fejlődött író-önemésztő viaskodása ifjúkora nehezen kiküzdött szubjektív élet-tartalmanak, baloldali értelmiségi integritásának megőrzéséért.

E külön tanulmányt érdemlő viadal bármennyire is töredékes, lakonikus és konspiratív dokumentumának mindenképpen ott a helye a magyar irodalmak Lengyel József-i, Sinkó Ervin-i és Méliusz József-i dokumentumai között.

BOSNYÁK István

S Z Í N H Á Z

CONFITEOR

Illusztratív, deklamáló, túlstilizált előadás Janez Pipan *Confiteor*-rendezése a belgrádi Nemzeti Színházban.

Mert mindössze két, pontosabban két és fél olyan mozzanata van a Šnajder-dráma előadásának, amely emberileg hitelesített, autentikus. Az első: a forradalmi szónoklatok, viták és világmegváltó kinyilatkoztatások közepette úgy értesítik Sinkót városparancsnoki kinevezéséről, hogy egyik társa összegöngyöltett katonai derékszíjat dob felé. Sinkó ezt ösztönösen elkapja, de ugyanilyen ösztönösen megérzi, hogy ami ezután következik, az más lesz, komolyabb is, veszélyesebb is, mert nemcsak lelke-